

הרב מיכאל בלייכר

הפריית מבחנה — לענין דין "הלך אחר הפגום" (השלכות לטיהור זרעם של ממזרים)

א. מבוא

כידוע, ממזר שנשא גיורת או גר שנשא ממזרת, אף שהנישואין הם בהיתר גמור — הולד ממזר, על פי הכלל במשנה בקידושין דף ס"ז ע"ב "הלך אחר הפגום".

הפריית מבחנה יוצרת היכי תימצי מענין: עובר שתחילת יצירתו בכשרות ולידתו מן הפגום, כגון אם נטלו ביצית מאשה כשירה והיפרו אותה כמבחנה בזרע של אדם כשר ושוב שתלו את "העובר" ברחם של אשה ממזרת. השאלה היא מה דינו של וולד זה, האם אזלינן בתר תחילת יצירתו שהיא בכשרות או בתר לידתו שהיא בפסול?

והנה רצוני להדגיש שאיני נכנס כאן לכירור השאלה הידועה אם הולד מתייחס אחרי התורמת או אחר היולדת לענין קרבת אם, ירושה וכו' [עייין מה שדנו בזה בזמננו הרה"ג משה הרשלה בקובץ תורה שבע"פ כ"ה, והרה"ג ז"נ גולדברג בקובץ תחומין ה', וראה תקציר הדברים בספר נשמת אברהם, חלק אבן העזר סי' א' ס"ק ה']¹.

שאלתי היא: אפילו לצד שהולד מתייחס אחר היולדת לענין קרבת אם, יתכן בהחלט שאינו מקבל ממנה את הפסול של ממזרות, מדין הלך אחר הפגום, הואיל ותחילת יצירתו היתה בכשרות.

וכאן רצוני להעיר שאנו יוצאים מהנחה שהפרייה כמבחנה היא רגע יצירת הולד, אולם הנחה זו אינה מבוססת כל צרכה, כיון שיש מקום לבעל דין לחלוק ולומר שעובר זה אין לו קיום כמבחנה לטווח ארוך (אם כי כיום ידוע שניתן להקפיא את העובר לזמן ארוך), ולכן יש לקבוע את רגע יצירתו רק משעה

1. וראה עוד: הרב י. בן-מאיר, הפריית מבחנה — ייחוס הנולד לאם פונדקאית, לעיל עמ' 168-153.
— העורך.

שנקלט ברחמה של אשה. ההכרעה בנקודה זו מסורה לשיקול דעתם של גדולי הדור, אבל לצורך הדיון אנו נוקטים שהפרייה במבחנה היא רגע יצירת הולד.²

ב. ראייה שדין "הלך אחר הפגום" תלוי ברגע יצירת הולד

היכי תמצי של ולד שתחילת יצירתו בכשרות ולידתו בפסול, אפשר למצוא בפוסקים בענין חללות. דוגמא לכך, לפי המנחת חינוך מצוה רס"ז אות ב', עכו"ם ועבד שבאו על חללה — הולד חלל — כיון שאין לו אב הרי הולד הולך אחריה. והנה יש לדון לפי דבריו מה הדין בעכו"ם ועבד שבאו על כשירה ונתעברה מהם, ושוב חזרה ונתחללה על ידי ביאת כהן, האם הולד שיוולד (מהעכו"ם) יהיה חלל או כשר? אי ניזיל בחר לידה הרי נולד מחללה, ואי ניזיל בחר יצירתו הרי נוצר בכשרות.

וסבור הייתי להביא ראייה מהרמב"ם בפרק י"ט מהלכות איסורי ביאה הלכה ז', וז"ל: "כהן שנשא גרושה מעוברת בין ממנו בין מאחר וילדה כשהיא חללה הולד כשר שהרי לא בא מטיפת עבירה" עכ"ל.

[מקורו של הרמב"ם עיין במ"מ; ובכאור הגר"א אהע"ז סימן ז' ס"ק ס"ב מצייין מגמרא מפורשת יבמות ק' ע"ב גבי ספק בן ט' לראשון ספק בן ז' לשני. עיי"ש היטב].

חזינן מהכא שהולד כשר אף שנולד מחללה. אולם אין מכאן שום ראייה שהרי קיי"ל קדושין ע"ז ע"א: בני ישראל מקוה טהרה לחללות, וישראל שנשא חללה בתו כשירה. חזינן שהולד הולך כאן אחר הזכר ואינו הולך אחר הפגום. וא"כ כהן כשר שבא על כשירה ונתעברה הימנו וחזרה ונתחללה לא גרע מישראל שבא על החללה והוליד ממנה, שהולד כשר, כיוון שהוא מתייחס אחרי אביו הכשר.

ולכן אין מכאן ראייה לנדון דידן בעכו"ם שבא על כשירה וחזרה ונתחללה, שהרי אין לו כלל ייחוס אב.

אולם יש להעיר שלפי הסבר זה ברמב"ם קשה קצת מה בא הרמב"ם לחדש, הרי דין זה הוא פשיטא.

2. בלשון חז"ל המונח "יצירת הולד" מתייחס לגמר יצירת צורתו החיצונית — כלומר: לאחר 41 יום מההפרייה. ראה: במדבר רבה תחילת פרשה ט' (ועפ"ז יובן גם ויקרא רבה סוף פרשה כ"ג). וע"פ זה, 40 יום קודם יצירת הולד — פירושו: יום ההפרייה.

והנה כחידושי ר' חיים הלוי על הרמב"ם פרק י"ז הלכה ב' מאיסורי ביאה מחדש שכהן שבא על גרושה והוליד ממנה בן, הולד חלל מכוח שני דינים: א. היות ובא מביאת עבירה של איסור כהונה. ב. מדין הלך אחר הפגום שהרי נולד מחללה ואמו כבר נתחללה בתחילת ביאה.

וכדברי ר' חיים מפורש בחידושי המאירי קידושין דף ס"ו ע"ב על המשנה כל מקום שיש קידושין ואין עבירה וכו', בד"ה אמר המאירי וז"ל: "...שאם נשא אחת מן הפסולות לו והוליד ממנה בן — הולד חלל כאמו" עכ"ל [העירני על כך ידידי הרה"ג ר' רפאל שמואלביץ] וכן מצאתי גם בפירוש ר' יהונתן מלוניל על קידושין.

וממשיך ר' חיים שאף שקיי"ל בני ישראל מקווה טהרה לחללות אין דין זה אמור אלא בישראל שנשא חללה, היות והולד הולך אחרי אביו והרי הוא ממשפחת ישראל ולא שייך פסול חללות אלא במשפחת כהונה ולא במשפחת ישראל. אולם ככהן שהוליד בן מחללה הרי הולד הוא ממשפחת כהונה ולא ממשפחת ישראל. ולכן, ככהן שהוליד בן מחללה הרי הולד הוא ממשפחת כהונה, ואז אמרינן הלך אחרי הפגום והרי הוא חלל כאמו [וזאת מלבד הפסול שיש בו מחמת שנולד מביאת איסור כהונה. ואם מיירי ככהן שבא על יכימתו חללה ויש כאן היתר, עשה דוחה לא תעשה מדאורייתא, אזי קיים רק הפסול מדין הלך אחר הפגום. עיין שו"ת עונג יו"ט סימן קכ"א].

וזאת לפי חידושו הנ"ל של ר' חיים הקשה באב"עזרי (הוצאה רביעית) פרק י"ח מהלכות איסורי ביאה הלכה ג' בד"ה "אולם". על מה שכתב הרמב"ם שהבאנו לעיל ככהן שנשא גרושה מעוברת וכו', מדוע אין הולד חלל, הרי נולד מחללה ולא שייך לומר כאן בני ישראל מקוה טהרה לחללות, כדברינו לעיל, שהרי מיירי שאביו כהן כדכתב הרמב"ם "מעוברת בין ממנו בין מאחר" וא"כ הוי ממשפחת כהונה וקיי"ל הלך אחר הפגום, והוי חלל כמותה.

ותרץ האב"עזרי שלענין ייחוס אזלינן בתר העיבור ולא בתר הלידה. והנה האב"עזרי בנה מכאן יסוד שלכל מילי אזלינן בתר העיבור, והקשה על עצמו מסוגיית מעוברת שנתיירה וילדה תאומים, יבמות צ"ז, שיש להם שאר אם אע"פ שבשעת העיבור היו גויים ותרץ על פי דרכו עיי"ש היטיב.

והנה בסוגיא זו דיבמות כבר פלפלו כל העוסקים בשאלה זו של ייחוס הולד אחר התורמת או אחר היולדת והעלו חילוקים איש לפי דרכו לכאן ולכאן. אולם טענתי העיקרית היא שלכל הדיעות יש ראייה מוצקה מדברי הרמב"ם הנ"ל כפרק

י"ט מאיסורי ביאה הלכה ז' בענין כהן שנשא גרושה מעוברת, שלענין הלך אחר הפגום מיהת אזלינן בתר שעת יצירה ולא בתר לידה נולענ"ד זה מה שבא הרמב"ם לחדש, וזאת על פי חידושו של ר' חיים הלוי הנ"ל ושל המאירי ור' יהונתן מלוניל וכמו שנתבאר לעיל. אמנם יש לציין שהרמב"ם בפירושו המשנה בקידושין ס"ז לא באר כהמאירי, אולם יתכן שהרמב"ם ביד החזקה חזר בו לפי באורו של ר' חיים הלוי.

ככל אופן לפי המאירי ור' יהונתן מלוניל, על כרחך מוכח שאזלינן בתר שעת יצירה ולא בתר שעת לידה, דאל"כ תיקשי להו הגמרא יבמות דף ק' ע"ב שציין בכאור הגר"א הנ"ל.

ואם כנים הרבנים יש כמה היכי תימצי לטהר ממזרים וממזרות כדלהלן.

ג. כמה היכי תימצי לטהר זרעם של ממזרים וממזרות

(לפלפולא בעלמא ולא למעשה)

ראשית נקדים את דברי המשנה בקידושין ס"ט ע"א: "ר' טרפון אומר יכולין ממזרים להטהר. כיצד? ממזר שנשא שפחה — הולד עבד, שחררו — נמצא הבן בן חורין". וכך נפסקה הלכה למעשה לכתחילה כמבואר שם בגמרא. והנה הבן הזה אינו מתייחס אחר אביו שהרי הוא עבד משוחרר ואין הממזר מקיים פרו ורבו וכן אינו נחשב בנו מבחינה הלכתית לשום דבר, אולם בכל זאת קרינן ביה "יכולין ממזרים להטהר" שהרי סוף סוף הוא בנו ה"טבעי". לעומת זאת, ממזרת אינה יכולה לטהר את זרעה מכיון שגם אם נישאת לעבד הולד מתייחס אחריה והוא ממזר.

אולם באמצעות הפריית מבחנה יתכן לטהר זרעה של ממזרת. כיצד? גר שנשא ממזרת ולא נתעברה ממנו כדרך כל הארץ, אלא שנטלו מזרעו של הגר והיפרו ממנו במבחנה ביצית של אשה אחרת פנויה כשירה, ואח"כ שתלו את העובר ברחמה של הממזרת, דינו של הולד שהוא מתייחס אחר אביו הגר כמו שהוכחו הפוסקים מדין עיברה באמבטי, והוא בנו לכל דבר, גם לפריה ורביה. ומאידך הוא מתייחס לאימו הממזרת, כיוון שהיא ילדה אותו — לאלו הסוכרים שאזלינן בהפריית מבחנה אחר היולדת. ועם כל זאת אין הולד ממזר היות שתחילת יצירתו בכשרות ואין כאן דין הלך אחר הפגום. אמנם, לסוכרים שהולד מתייחס אחר התורמת — לא ייחשב הולד מבחינה הלכתית כבנה של הממזרת, אך הוא בנה "הטבעי". הרי יש לנו, איפוא, היכי תימצי שיכולות ממזרות לטהר זרען.

עוד היכי תימצי:

ממזר שנשא ממזרת ונוהר שלא תתעבר ממנו כדרך כל הארץ, אלא נטלו עובר שנוצר במבחנה מביצית של גויה וזרע של גוי, ושתלו אותו ברחמה של הממזרת. הולד יהיה בנה "הטבעי" של הממזרת אך לא יהיה ממזר, כיון שאולינן כתר שעת יצירתו.

ולענין יהדותו תלוי הדבר בדין "עובר ירך אמו", כמבואר ביבמות דף עח בסוגיא דמעוברת שנתגיירה אין בנה צריך טבילה, ולכן הוא טעון גיור מספק.

ואם אמו טבלה לשם גירות הולד בשעה שהיא מעוברת, ייתכן שחלה עליו גירות, כמבואר שם ביבמות שמעוברת שנתגיירה אין בנה צריך טבילה, כיוון שטבילת האם עולה לולד ואין כאן חציצה משום דהיינו רבייתה. במקרה זה ייתכן שהולד יתייחס אחר אמו, כיוון שהיא ילדה אותו כיהודי. וכדין שני אחים תאומים שהורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה, שנחשבים כאחים מן האם כמבואר ביבמות צ"ז ע"ב, אף שאמם נתגיירה בשעה שהיתה מעוברת, היות שבשעת לידתם היו כבר יהודים.

כמובן, אין בכל האמור לעיל משום קביעת הלכה למעשה, והדבר מסור להכרעתם של גדולי הדור.

(מקור: אסיא מט-נ (יג, א-ב), תמוז תש"ן, עמ' 68-72)